

**A nyíregyházi
Jósa András Múzeum
évkönyve
LXVI. évfolyam**

A NYÍREGYHÁZI
JÓSA ANDRÁS MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LXVI. ÉVFOLYAM

JAMÉ

H-4400 NYÍREGYHÁZA, BENCZÚR TÉR 21. • E-MAIL: INFO@JOSAMUZEUM.HU

NYÍREGYHÁZA, 2024

Főszerkesztő:
Dr. Rémiás Tibor

Szerkesztette:
Dr. Holmár Zoltán – Dr. Rémiás Tibor

Korrektorok:
Dr. Holmár Zoltán – Laskayné Szőlősi Katalin

Angol fordítás:
Juhász Myrtil

Lektorok:
Dr. Bene János
Dr. Bodnár Zsuzsanna
Dr. Istvánovits Eszter
Dr. János István
Dr. Németh Péter

Készült
a Nemzeti Kulturális Alapprogram
és a Jósa András Múzeumért Alapítvány anyagi támogatásával
2025-ben.

ISSN 0547-0196

Kiadja a nyíregyházi Jósa András Múzeum
(e-mail cím: info@josamuzeum.hu)
Felelős kiadó: **Dr. Rémiás Tibor** múzeumigazgató
Készült 200 példányban, A/4 formátumban, 27,5 ív terjedelemben.

Szedte és tördelte: **Szemán Attila**
Nyomdai munkálatok: **Grafit Nyomda „R” Kft.**
Felelős vezető: **Ördögh J. Gábor**

Tartalom Contents

TIRPÁKOK – 200 ÉVES AZ ÖRÖKVÁLTSÁG

Bácskainé Pristyák Erika

A bokortanyák településföldrajzi sajátosságai	9
<i>Settlement Geography Characteristics of Grouped Farmsteads</i>	33

Bánszki Hajnalka

Nyíregyháza város történetéről készült első összefoglalók	35
<i>The First Summaries of the History of the City of Nyíregyháza</i>	45

Minya Károly

Tirpák szavak és nevek	47
<i>Tirpák Words and Names</i>	56

Kujbusné Mecsei Éva

Nagy pillanatok a megváltkozott Nyíregyháza 18–19. századi életében	57
<i>Great Moments in the Life of the Redeemed Nyíregyháza in the 18th and 19th Centuries</i>	67

Zsoldos Ildikó

Dr. Meskó László (1851–1922) karrierútja a koalíciós Wekerle-kormány megalakulásáig	69
<i>The Career of Dr. László Meskó (1851–1922) until the Formation of the Wekerle Coalition Government</i>	87

Madár Ximena

Nyíregyháza 1924. évi centenáriumi kiállítása és a városi gyűjtemény létrejötte	89
<i>The 1924 Centennial Exhibition of Nyíregyháza and the Creation of the City Collection</i>	99

Rémiás Tibor

Tirpák kulturális örökség és hagyományok ápolása, kutatása

Márkus Mihály levelezése tekintetében 101

The preservation and research of the cultural heritage and traditions

of Tirpák in relation to the correspondence of Mihály Márkus 153

RÉGÉSZET

Jakab Attila

Beszámoló a tiszakóródi református templom kutatásáról 159

Report on the Research of the Reformed Church in Tiszakóród 172

Belbe Sebastian – Jakab Attila

Árpád-kori ház és leletanyaga Vásárosnamény területéről 173

Árpadian-era dwelling and archaeological finds from the area

of Vásárosnamény 197

Török-Botyánszki Anna – Döncző Boglárka

Szkíta kori áttört díszű hüvelyvég Tiszakóródról 199

Scythian Period Openwork Decorated Scabbard from Tiszakóród 249

Szabó Renáta

Kora újkori kerámia a vámosatyai várból 261

Early Modern Ceramics from Vámosatya Castle 305

TÖRTÉNELEM

Ulrich Attila

Szabolcs és Szatmár vármegyei birtokok elkobzása

a Wesselényi összeesküvés lelepleződése után 307

Confiscation of Estates in Szabolcs and Szatmár Counties

after the Revelation of the Wesselényi Conspiracy 322

Mohácsi Endre

„Ha mi hírei lesznek keg yelmednek, kegyelmed adja értésemre

mindjárt!” Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány

levelei Dóczy András szatmári kapitányhoz 323

“If your grace has any news, your grace, let me know immediately!”

Letters of Zsigmond Forgách, Captain-General of Upper

Hungary to András Dóczy, Captain of Szatmár 342

Bene János

- Elemi népiskola létesítése a simapusztai Hosszúhátan
a 20. század elején** 343
*Establishment of an Elementary School in Hosszúhát,
Simapuszta at the Beginning of the 20th Century* 351

Zsoldos Ildikó

- Dr. Meskó László politikai szerepvállalásai 1906-tól 1922-ig** 353
Dr. László Meskó's political involvements from 1906 to 1922 368

Holmár Zoltán

- A magyar papírpénz-kibocsátás körülményei Kállay Tibor
pénzügyminisztersége (1921–1924) idején** 369
*The Circumstances of the Hungarian Banknotes Issue during
Tibor Kállay's Ministry of Finance (1921–1924)* 387

Kertész Tünde Fruzsina

- Kállay Miklós az Amerikai Egyesült Államokban
1953–1955 között** 389
*Miklós Kállay in the United States of America between
1953 and 1955* 400

NÉPRAJZ

Páll István

- Történeti és néprajzi adatok a Felső-Tisza vidéke
és környékének 18–19. századi favázás építkezéséhez** 401
*Historical and Ethnographic Data on the Timber-framed
Construction of the Upper Tisza Region and its Surroundings
in the 18th and 19th Centuries* 415

MÚZEUMPEDAGÓGIA

Lakatos Bernadett

- A Jósa András Múzeum kiállítási stratégiájának fejlesztése** 417
Development of the Exhibition Strategy of the András Jósa Museum .. 425

BIBLIOGRÁFIA

L. Szőlősi Katalin

**A nyíregyházi Jósza András Múzeum és tagintézményei
munkatársainak 2024. évi publikációi 427**

Helységnévazonosító 433
Concordance of geographic names

Rövidítések 435
Abbreviations

Nyíregyháza 1924. évi centenáriumi kiállítása és a városi gyűjtemény létrejötte

Madár Ximena

Az örökváltság 100 éves évfordulója alkalmából, 1924. szeptemberében impozáns ünnepségsorozat vette kezdetét Nyíregyházán, melynek egyik fénypontja a város kultúrtörténeti kiállítása volt.

A kilenc napon át tartó ünnepségsorozat szinte minden napra kínált valami érdekességet az ide látogatóknak, és soha nem látott tömegeket vonzott a városba. A programsorozat szeptember 13-án, szombaton vette kezdetét az evangélikus templomban tartott emlékező díszközgyűléssel, melyen Bencs Kálmán polgármester tartotta az ünnepi megnyitóbeszédet. A közgyűlésen számos kitüntetett vendég is részt vett, közöttük Rakovszky Iván belügyminiszter, Nyíregyháza nemzetgyűlési képviselője, Kállay Miklós főispán, Mikecz István alispán, Geduly Henrik evangélikus püspök, dr. Sipőcz Jenő, Budapest polgármestere és dr. Ghyczy Tihamér kerületi rendőrfőkapitány. Az eseményen a gróf Desseffy és a gróf Károlyi családok is képviseltették magukat. A díszközgyűlés berekesztése után a belügyminiszter az evangélikus iskola erkélyén állva nyitotta meg a nagyszabású kiállítást. A magyar filmhíradó az ekkor zajlott ünnepség néhány pillanatát is megörökítette, közöttük Rakovszky fogadását a pályaudvaron, a bevonulást a városba, és azt, amint a belügyminiszter megnyitja, majd megtekinti a kiállítást.¹

1. kép

Rakovszky Iván ünnepélyes fogadása a vasútállomáson
(*JAM Tört.dok. Ltsz. nélkül*)

Fig. 1

Iván Rakovszky's ceremonial reception at the train station
(*JAM Historical Document Ltsz.n.*)

¹ <https://filmhiradokonline.hu/search.php?q=ny%C3%ADregyh%C3%A1za>

Az evangélikus templom mögötti tér, a Kossuth gimnázium, valamint a központi elemi iskola termei, tornacsarnokai és udvarai, a Luther utca végén kialakított tér – a mai Kozák lovas szobrának a helye – biztosította a helyszínt a jubileumi kulturális, gazdasági és ipari kiállítás számára. Itt mutatkoztak be termékeikkel, szolgáltatásaikkal a mezőgazdasági gépgyárak és kereskedők, ipari feldolgozók (malmok, húsüzemek), uradalmak² és őstermelők, üzemek és kisiparosok, vendéglátók, pincészetek, iskolák (szemléltetőanyagokkal, rajz-, kézimunka-kiállításokkal).³ Hogy a kiállítás fényét emeljék, a helyi kereskedők a városban kirakatversenyt rendeztek.

2. kép

Liptay Jenő gazdaságának termékei az ipari és gazdasági kiállításon
(*JAM Tört.dok. Ltsz. nélkül*)

Fig. 2

Products of Jenő Liptay's farm at the industrial and economic exhibition
(*JAM Historical Document Ltsz.n.*)

3. kép

Irsai és Társa vasöntödének standja a kiállításon
(*JAM Tört.dok. Ltsz. nélkül*)

Fig. 3

Irsai and Co.'s iron foundry stand at the exhibition
(*JAM Historical Document Ltsz.n.*)

A kiállítás érdekességeket is tartogatott a látogatóknak. A villanytelep vezetőinek a közreműködésével felállítottak egy rádiószobát, ahol először hallhattak budapesti híreket és bécsi, berlini hangversenyeket a látogatók. A központi elemi iskola északi oldalán lévő egyik tantermében végződött a templom tornyáig érő huzal, azaz az antenna, majd hangszórókon és fülhallgatókon keresztül lehetett meghallgatni az éppen aktuális rádióműsorokat.

² Például Dessewffy Emil gróf uradalma, Herceg Odescalchi Jenő Zoárdné rétközi uradalma.

³ MARGÓCSY 2006. 192.

4. kép

Lacikonyha a kiállítás alatt az evangélikus gimnázium főudvarán
(JAM Tört.dok. Ltsz. nélkül)

Fig. 4

Lacikonyha (cheap, open-air restaurant) during the exhibition in the main courtyard of the Lutheran high school
(JAM Historical Document Ltsz.n.)

Az ünnepi hét ideje alatt helyi és országos szervezetek tartottak gyűléseket a városban, a Városok Országos Kongresszusának állandó bizottsága félszáz polgármesterrel, a nyíregyházi Gazdaszövetség, a Tiszai Evangélikus Egyházkerület és a Szabolcsvármegyei Tanítóegyesület. A Magyar Nők Nemzeti Szövetsége, Tormay Cécile vezetésével toborzó matinét rendezett és megalakította nyíregyházi szervezetét. De voltak sportrendezvények is ez idő alatt, lóverseny és ügetőverseny, városi teniszverseny, labdarúgó-mérkőzés és tornaverseny. A leventecsapatok bemutatót rendeztek, a Szarvas-szigeten pedig repülőparádét és ejtőernyős bemutatót láthattak az érdeklődők.

A centenáriumi ünnepség tiszteletére jubileumi emlékkötetet jelentettek meg. A Szohor Pál szerkesztésében megjelent, „Nyíregyháza az örökvaltság századik évében” című kötethez gróf Apponyi Albert, Nyíregyháza díszpolgára írta az előszót.⁴

Felsorolni is sok volna a számtalan programot, amely ekkor zajlott a városban. Ami témánk szempontjából fontosabb: a centenáriumi kiállításra való készülődés idejében született meg a városi gyűjtemény alapításának gondolata, végső soron ennek köszönhető a városi múzeum létrejötte.

5. kép

Az 1924-es centenáriumi kiállítás plakátja
(MNL SzSzBVL V. 77 C 734 d.)

Fig. 5

Poster for the 1924 Centennial Exhibition
(MNL SzSzBVL V. 77 C 734 d.)

⁴ SZOHOR 1924.

Nyíregyháza képviselő-testülete valójában már évekkel a centenárium előtt, (1914-ben) egyhangúan elfogadta Imre János képviselő-testületi tag indítványát, hogy a város a teljes szabadságát biztosító örökváltság százéves jubileumát méltóképpen ünnepelje meg, és minden évben bizonyos összeget különítsen el a költségvetésben az ünnepség kiadásainak fedezésére. 1923. szeptember végén született meg a város képviselő-testületének azon határozata, amely kimondta az ünnepség és a kiállítás megrendezésének szükségességét, és a többi között arra is kitért, hogy „*ez alkalommal akarja megalapozni egy városi múzeum létesítését*”.⁵

Az impozáns kiállítással a városvezetés az ide látogatóknak azt szeretne volna bemutatni, hogy Nyíregyháza milyen ipari, gazdasági, kereskedelmi, közigazgatási és kulturális fejlődésen ment keresztül száz esztendő alatt.

Ezen túlmenően tervbe vették, hogy a centenáriumi ünnepségek keretében megrendezett kultúrtörténeti kiállítás anyagát – az ekkor összegyűjtött és bemutatott iratokat, képeket, nyomtatványokat, rajzokat és grafikonokat – együtt tartva, önálló városi muzeális gyűjteményt alapítanak. A kiállítást, a szervezők eredetileg a Korona szálloda nagy- és kistermében szerették volna megrendezni. Az előkészületekről és a programtervezetről a helyi sajtó részletesen beszámolt.

Bár a 20-as évek elején a Szabolcsvármegyei Jósza Múzeum már második korszakát élte Kiss Lajos néprajzkutató vezetése alatt, leginkább csak régészeti és néprajzi tárgyakat gyűjtött. Gyűjteményében nem álltak rendelkezésre azok a dokumentumok és emlékek, amelyek lehetővé tették volna Nyíregyháza 18–19. századi történetének bemutatását. Ezért is döntött úgy az akkori városvezetés, hogy felhívást intéz az egyházak, nemesi családok, egyáltalán a lakosság irányába, kérve, hogy támogatásukkal járuljanak hozzá a kiállítási anyag begyűjtéséhez és kölcsönzéséhez. Régi újságok, Nyíregyházán nyomtatott könyvek, röpiratok, a várost ábrázoló térképek, festmények, grafikai alkotások, rajzok, metszetek, fényképek, képeslapok, Nyíregyházán született írók, művészek munkái, kéziratok, ünnepélyek plakátjai, programjai, régi színlapok, továbbá címerek, céhládák, néprajzi tárgyak, egyházi tárgyak, fegyverek, órák, bútorok, ipari cikkek, tanügyre, színészetre, iparra és kereskedelemre, katonáskodásra vonatkozó emlékek képezték a gyűjtés tárgyát. A néprajzi tárgyak gyűjtésére vonatkozóan még külön útmutatót is közreadtak.⁶

A felhívásra fegyverek, bútorok, régi színlapok, okiratok, fényképek, ötvöstárgyak érkeztek a városházára Szohor Pál főjegyzőhöz és Kardos István kultúr tanácsnokhoz, őket bízta meg a kiállítási anyag begyűjtésével.

Egy-egy tárgy bekerüléséről a sajtó tudósításaiban is olvashatunk, így a *Nyírvidék* 1924. május 9-i száma közli, hogy Epstein Karolin zongoratanárnő egy igen érdekes rajzot ajánlott fel a kiállítás céljára. A rajz 1867-ben készült és az ágostai evangélikus templomot ábrázolja. Ugyancsak ő ajánlotta föl annak a hangversenynek a műsorát is, amelyet 1870-ben a római katolikus templom orgonája javára rendeztek.⁷

A kiállítás megrendezését, egyáltalán az ünnepségsorozat előkészületeit a mérnöki hivatal végezte Nagy Elek, városi főmérnök, műszaki tanácsos vezetésével. Nagy Elek 1906-tól dolgozott a város mérnöki hivatalában, majd 1909-től 1945-ig – gyakorlatilag nyugdíjba vonulásáig – a hivatal vezetői pozícióját is betöltötte.⁸

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára (továbbiakban: MNL SzSzBVL) V. 77 C 734 d. III. 890/1923.

⁶ *Nyírvidék* XLV: 106. 1924. május 9. 5.

⁷ *Nyírvidék* XLV: 106. 1924. május 9. 5.

⁸ MARGÓCSY 2006. 191.

6. kép

Nagy Elek városi főmérnök
(*JAM Tört.dok. Ltsz. nélkül*)

Fig. 6

Elek Nagy, Chief City Engineer
(*JAM Historical Document Ltsz.n.*)

A napi feladatok elvégzésén túl, a jubileumra készülve kutatni kezdte a város történelmét a levéltár irataiban. Kutatómunkája eredményeképpen egy sorozatot készített rekonstruált térképekből, melyeken keresztül jól végig lehetett követni a település fejlődését, alakulását. A térképeket, melyek a város 1471, 1750, 1754, 1770, 1792 és 1795 évek állapotát mutatták, később, a Hunek Emil szerkesztette, 1931-ben kiadott városmonográfiában is megjelentették.⁹

A kiállításra olyan tárgyak is készültek, melyeket eleve a létesítendő városi gyűjteménybe szántak. Ilyen volt az a nyírségi táj flóráját és faunáját bemutató dioráma, melyet Kovács Béla (1876–1928) festő, iparművész, preparátor és családja készítettek.

Nagy Eleket szervezőmunkájában fiatal kollégája, Dienes Ö. István segítette. Az ő visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy gyakorlatilag átböngészték a városháza földszintjén lévő régi irattár köteghalmazait, hogy az előkerült okmányokból minél korábbi adatokkal tudják demonstrálni és hitelesen bemutatni a város fejlődését.¹⁰ A kiállításra számos grafikont, diagramot és kimutatást készítettek, melyek a többi között a város kerületeinek kiterjedésére, a lakosság nemzeti és vallási összetételére, iskolázottságára reflektáltak, de bemutatták a település személy- és áruforgalmának fejlődését is.

Tárgyak tekintetében is igyekeztek begyűjteni minden apróságot, amely a város múltjához volt köthető, tintatartókat, porzókat, bélyeges téglákat, hirdetményeket, színlapokat, moziplakátokat.¹¹

A kultúrtörténeti kiállítás megrendezésében több szakember is közreműködött. A történelmi tárgyak értékelésében és elrendezésében nagy szerep jutott Kiss Lajosnak, a Szabolcsvármegyei Jósa Múzeum igazgatójának, de segített Spányi Géza főorvos, a Bessenyei Kör képzőművészeti szakosztályának vezetője és Petrikovits László orvostanhallgató is.

A lakosság révén igen sok értékes tárgy került a leendő gyűjteménybe, de érkeztek kultúrtörténeti jelentőségű dokumentumok a Kossuth Lajos gimnáziumtól, a Jóba-nyomdától és a Nyírvíz Szabályzó Társulattól is.¹² Mind közül a legjelentősebb azonban a város megbecsült polgárának, Nyíregyháza volt, pár évvel korábban nyugállományba vonult tisztiorvosának, Saáry Sándornak (1862–1926) a gyűjteménye, mely nélkül a várostörténelmi kiállítás bizonyára más képet mutatott volna.

⁹ Vö. NAGY 1931.

¹⁰ DIENES 1985. 46.

¹¹ DIENES 1985. 49.

¹² *Nyírvíz* XLIV: 285. 1923. december 16. 3.

Saáry medikus korában kezdte el gyűjteni a műkincseket, és mire orvosi diplomát szerzett tekintélyes érem- és fegyvergyűjteménnyel rendelkezett. Ez utóbbi a maga korában a fraknói Eszterházy-gyűjtemény után az első volt Magyarországon.¹³ Jelentős volt továbbá régészeti, néprajzi és iparművészeti gyűjteménye is, melyet a törvényes örökös nélkül maradt orvos végrendeletileg a városra hagyományozott. Saáry már 1923 decemberében bekapcsolódott az akkor még csak tervezés alatt álló kultúrtörténeti kiállítás megvalósításába. Ekkor ajánlotta fel a kiállítás céljára gyűjteménye céhládáit, valamint több értékes ipartörténeti tárgyat.¹⁴

Bár az akkor átadott műkincsekről pontos jegyzék nem maradt fenn, a sajtó tudósításaiból kiderült, hogy az átadott műtárgyak között szerepelt a szíjgyártók és kötélverők céhládája az adománylevéllel, jegyzőkönyvvel (privilegium, protocolum), a céh réz pecsétnyomója, hirdetőtáblája, és a kötélverő céh nagy rézpecsétje. Arra is fény derült, hogy az adott tárgyakat Saáry Sonkoja céhmester özvegyétől szerezte meg még 1909-ben. Itt volt továbbá a szabók és a vargák céhládája, a csizmadia iparos ifjúság emeletes céhládája. A céhládákban számos igen értékes kultúrtörténeti „írás, okirat, levél” is volt.¹⁵ Mindezek mellett átadta Saáry Widliczkay József volt képviselő jurátusi kardját, Tresztyánszky Sámuel volt főbíró díszkardját, továbbá postai feladóvevényeket, sürgönyöket, bélyegeket, juhászgamókat és ólmosbotokat.¹⁶

Saáry más módon is igyekezett előremozdítani az ünnepség sikerét, a centenáriumi kiállítás alkalmából a magánszemélyek számára is látogathatóvá tette gyűjteményét a Kállói út 48. szám alatti lakásában. Gyűjteményének óriási jelentőséget tulajdonítottak a kiállítás szempontjából. Ez alkalomból Kreska Jenő fényképpel 18 fényképet (60 levelezőlappal) készíttettek az orvos gyűjteményéről. A fényképek nagy része mind a mai napig fennmaradt, és számos múzeumi műtárgy visszaazonosításában nyújt segítséget a gyűjtemény kezelőinek és kutatóinak.¹⁷

7. kép

Saáry Sándor régészeti-
és fegyvergyűjteménye
(*JAM Adattára, Ltsz.: AD1639*)

Fig. 7

Sándor Saáry's archaeological
and weapons collection
(*JAM Database, Ltsz.: AD1639*)

¹³ NÉMETH 1968. 59.

¹⁴ *Nyírvidek* XLIV: 285. 1923. december 16. 3.

¹⁵ *Nyírvidek* XLV: 179. 1924. augusztus 6. 6.

¹⁶ *Nyírvidek* XLIV: 285. 1923. december 16. 3.

¹⁷ MNL SzSzBVL V. 77 C 734 d. III. 890/1923.

8. kép

Saáry Sándor régészeti-
és fegyvergyűjteménye
(JAM Adattára, Ltsz.: AD1696)

Fig. 8

Sándor Saáry's archaeological
and weapons collection
(JAM Database, Ltsz.: AD1696)

A kultúrtörténeti kiállítás

A kultúrtörténeti kiállítás az evangélikus elemi iskola dísztermében kapott helyet. Hogy hogyan nézett ki a tárlat arról a *Nyírvidék* 1924. szeptember 19-i számában ekképpen olvashatunk:

„Főhelyen Gróf Károlyi Ferenc jól ismert képe áll velünk szemközt. Kétfelől a »patenst«-t, — melynek biztató szavára mintegy varázsütésre tünt elő egy falu — Nyíregyháza a pusztában s a Petrikovits János részére adott megbízó és adomány levelet látjuk. A képpel szemben Károlyi munkásságának gyümölcse, Nyíregyháza városának térképei különböző évekből Nagy Elek műszaki tanácsos gondos rekonstruálásában. Az erre következő oldalon a város 1840-ik évből származó térképét a város látképeinek legrégebbi rajzával találjuk s ezek alatti kis asztalon a város pecsétnyomóit s pecsétjeit. S míg a jobb szárny spanyolfalain az eredeti térképek és tervek foglalnak helyet, addig a balszárnyon a beszélő grafikonok, diagrammok, melyek városunk rohamos fejlődésére vetnek világot. A spanyolfalak közti asztalokon az elemi iskola tankönyveket, iskolai értesítőket, valamint városunkat vagy megyénket érintő műveket látunk. Említést érdemel köztük talán a tót nyelvű természetrajz és a szépírás füzet — pisanka — mint a régebbi tót nyelven tartott előadás emlékei.

A falon, jobbra az ajtótól látjuk Nyíregyházát. Rajzokban, fénykép fölvételeken. Kiemelendő e helyen Epstein Linka ceruza rajza az ág. ev. templomról. Hrabovszky aquarelje a Hatzel-téri ócskapiac megnyitásáról és Keipert L. képei. Mig az asztalon az oklevelek közül kiemelkedve áll Horváth J. tanító mintázta régi ref. és róm. kath. templomok. — Továbbmenve magunk előtt látjuk az alakító és alkotó művészetet. Nyíregyháza szín- és zeneművészetének, irodalmi működésének emlékeit. Sokak érdeklődését megragadja az 1884-ben selyemre nyomtatott színlap, melyet Trajtler Anna k. a. a városnak ajándékozott, s ihletéssel nézik a világhírű cigányprimás Benczi Gyula arcképét. A meglett emberek szive is itt dobban meg, visszaemlékeztet ifjuságuk álmaira, bohóságaira az akkori színésznők arcképei által.

Majd kiterített pergamenek; nagy pecsétes okmányok feltűnnek előttünk. Diplomái a város notabilitásainak, Bencs Lászlónak, Saáry Pálnak, Szabó Dávidnak s másoknak leszorítva két diszkard által.

Műélvezettel szemléljük az erkélyajtónál álló, Pál K. József Virág-utcai asztalos, 1906 évben készített művészi munkáját, a királynak szánt asztalt. Lapján magyar cimerral és motívumaival, lábán a nevezetesebb királyaink arcképeivel. Nincs is olyan, aki ezt, valamint Pintér István remekét, a Gyurcsán-család tulajdonát képező ebédlő szekrényt meg ne nézné.

Ezek után a régi iparos Nyíregyháza képét, a Saáry Sándor főorvos ur szivességéből a város tulajdonát képező céh- emlékek, jegyzőkönyvek, ládák gazdag gyűjteménye tárja elénk. A privilégiumok (egy kivételével) mind 1818-ban keltek, színes előlapjai s függőpecsétjei önkéntelenül ötlenek szemünkbe s több figyelmet követelnek. Igen szépek a levéltárból előkerült irott és kézzel színezett céh-szabaduló levelek is. A céhládák közül alakjánál fogva kitűnik Nandrassy Aurél tanító által kiállított kerékgyártó, a szép bidermayer szabó, és a csizmadia ifjúság emeletes céhládája. – A céh- emlékek közt látunk még egy remekbe csinált kis takaréktűzhelyt, fent a szijgyártók és kötélverők céhének zászlaját, valamint (Mráz) Déri Dániel által készített szűrt, melyet a centennárium alkalmával Déri Pál ur a városnak ajándékozott.

Egy oldalszobához érünk. Ezen szobában táruul elénk a város, az egyházak és magánosok féltettebb ereklyéi. Mindjárt az ablaknál a rab-munka egy csodálandó példánya, Hatzel Márton volt polgármesterünk által Kufsteinben készített ékszerdoboz. – Ugyanott van az ág. h. ev. egyháznak a telepítés évétől kezdve vezetett acatrikulája, s az üvegszekrényben, az egyház ezüst és rézkelyhe s az a kehely, amelyet Benkő István (a város főbírája) és neje Draskóczy Zsuzsanna 1834-ben ajándékozott és pecsétnyomói 1788 és 1842. évekből. Itt látjuk a tudós Nagy Sámuel rektornak ajándékozott emlékpoharat, valamint Dr. Meskó László volt országgyűlési képviselőnkét is. S a református egyház ügyes XVII. századbeli cinkupáit. Türelmi munka Domján Sámuel volt polgármester josefstadti fogságában egy fából faragott karperece.

A másik vitrinben pedig a város részére adott örökvalló leveleket s a királyi privilégiumot éppen úgy az oklevelekkel borított asztalon is az örökváltság emlékeit, a fassionális leveleket láthatjuk. – Kijövet okvetlen észre kell vennünk Horváth tanító ügyes kezét dicsérő két modelt, a nyíregyházi taligást s a száraz malmot, a néprajzi tárgyak között.... A kincsek mellett terpeszkedik a jó öreg, rezes Tranoscius, a »lutheránus tirpák« zsebkendőbe takargatott kincse, az énekes könyv. S ezeken kívül sok más tárgy, mind beszélő emlék a hozzáértő »ócskaavas« a lakikus szemében.

Fent trofeumot alkotnak a »nyíri fokosok«, az ólmos és srófos bottal »szelid« összhangban s egy kollekcója a nyíregyházi kereskedők, vendéglősök stb. által kibocsátott szükségpénzeknek, talán egyetlen a maga nemében.

A kályhához támasztva szárnyaszegetten csüng a 48–49-es honvédek halálfejes lobogója. Mellette a falon a keresztfáról levett Jézus képe, hajdan az elbontott katolikus templomban állt.

Végül megnézzük a város vezető férfainak arcképeit, ereklyéit. Bencs László polgármester, képviselőnek, Bogár Lajos főjegyzőnek, Martinyi József igazgatónak és Szlaboczky Imre tanárnak kartársai által ajándékozott csinos diszalbumát, Wekerle Sándor izléses zománcművi diszpolgári oklevelét.”¹⁸

Hogy a művészet is képviseltette legyen a jubileumi kiállításon a Kossuth gimnázium dísztermében képkiallítást rendeztek. A tárlaton Horthy Béla (1869–1943) festőművész tekintélyes számú kollekciónal szerepelt, de olyan országos híru és jelentőségű művészek is képviseltették magukat a kiállításon mint: Iványi Grünwald Béla, Perlmutter Izsák, Réti István, Magyar Mannheimer Gusztáv, Ferenczy Károly vagy Vaszary János.¹⁹

¹⁸ Nyírvidek XLV: 214. 1924. szeptember 19. 4.

¹⁹ Nyírvidek XLV: 211. 1924. szeptember 16. 9.

A várostörténelmi gyűjtemény létrejötte

A kultúrtörténeti kiállításról, annak lebontása után sok tárgy visszakerült a kiállító tulajdonoshoz, de annyi értékes dokumentum maradt így is a város tulajdonában, hogy a városatyák elérkezettnek látták az időt egy önálló városi múzeum alapítására. Bencs Kálmán polgármester átlátva a kiállítási anyag jelentőségét elhatározta, hogy Városi Gyűjteménytárat létesít, erre a célra pedig kijelölte a városháza egyik szobáját. A Gyűjteménytár berendezését a polgármester Nagy Elek műszaki tanácsosra bízta.²⁰

A kiállításra készített várostörténeti anyagot a városháza északnyugati részének földszintjén, a volt börtön- és nyomdahelyiségben, két szobában helyezték el, a legérdekesebb, mutató tárgyak kiállítászerű elrendezésben, feliratokkal ellátva, a polgármester fogadó- és dolgozószobáját díszítették.²¹ A polgármesteri fogadószoba ez időben egy másik jelentős gyűjteménynek is helyet adott. Ide kerültek Benczúr Gyulának azok a vázlatrajzai és személyes jellegű tárgyai (Benczúr festőszéke, palettája és ecsetei), amelyeket a neves festő özvegye, Ürmössy Boldizsár Kata Pirooska adományozott a városnak még 1921-ben. Ennek a Benczúr-kollekciónak a gyarapítására a későbbiekben Szohor Pál és Bencs Kálmán egyaránt figyelmet fordítottak. Ugyancsak itt helyezték el Saáry mai napig fennmaradt ónmázás patikaedényeit, melyek feltehetően a XVIII–XIX. században készültek és spanyol, valamint olasz műhelyekből származhatnak. A becses gyűjteménynek Szohor Pál polgármester 1939-ben külön vitrint készíttetett.²²

A várostörténelmi gyűjtemény Nagy Elek munkája révén folyamatosan gazdagodott, az éves gyarapodásokról a polgármesteri hivatal jelentései adtak számot.

Érdemes megjegyezni, hogy bár Nagy Elek nem volt szakember, mégis kitűnő érzékkel igyekezett felépíteni gyűjteményét. Figyelme kiterjedt szinte a város fejlődését meghatározó minden tényezőre. Hogy terveit megvalósítsa, személyesen kereste föl a társadalmi egyesületek vezetőit, és kérte őket, hogy legyenek segítségére a munkában, szolgáltatassák be adataikat, évről-évről jelentéseiket, hogy ezek segítségével be lehessen mutatni a nyíregyházi élet egy-egy szegmensét. A várostörténeti gyűjteményt az alábbiak szerint képzelte el: „*Várostörténelmi gyűjtemény.*» – *Mit jelent ez? Sokkal többet, mint a »Múzeum«, mert a múzeumban ereklyéket, régiségeket helyezünk el, míg a történelmi gyűjteményben nyomának kell lenni mindennek, ami a város életében történt és pedig nem csupán a hivatalos város történetének, hanem a városban tevő minden egyesület, minden intézmény, minden társulás történetének. A történelmi gyűjtemény a város polgárságának, a város egyetemének, a polgárság törekvéseinek, cselekedeteinek, kultúrájának tükörképe, a város megiratlan, de szemmel látható igazi történelme.*”²³

Az 1920-as évek második felében ebbe az anyagba beleolvadt a végrendeletileg a városra hagyományozott Saáry-gyűjtemény. Sajnos az orvos azon kívánsága, hogy a gyűjteményét egyben tartva, egy helyen állítsák ki, egy álom maradt csupán. A két gyűjteményi anyag a városházán vésszelte át a II. világháborút, majd 1950-ben beleolvasztották a Jósza András Múzeum gyűjteményeibe. Hogy mennyi maradt meg mára Saáry Sándor gazdag gyűjteményéből vagy Nagy Elek gyűjteménytárából a mai napig nem tisztázódott teljesen. Néhol a leltárkönyvi bejegyzések adnak felvilágosítást egyik-másik tárgy származásáról, máskor csupán a régi fényképfelvételek segítenek az azonosításban. Ezekből tudjuk, hogy egykor a Saáry-gyűjteményt gazdagította az úgynevezett

²⁰ *Nyírvidék* XLV: 227. 1924. október 4. 2.

²¹ DIENES 1985. 50.

²² *Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap* VII: 153. 1939. július 9. 7.

²³ *Nyírvidék* XLVII: 293. 1926. december 25. 6.

Wallenstein ezüstpohár,²⁴ melyet sokáig tévesen a hadvezérnek tulajdonítottak, holott mesterjegye alapján kétségtelenül a Hanauban működött Simon Rosenau (1839–1920) ezüstműves alkotása a XIX. század végéről. Ugyancsak a Saáry-gyűjteményhez tartozott a kerékgyártó céh kulacsa²⁵ és a Bodrogkeresztúri bodnár céh hatszögletű önkannája,²⁶ ahogyan számos céhláda is, melyeket az 1955-ös szakosított leltározás következtében a múzeum akkori szakemberei más-más gyűjteményi egységbe helyeztek el. Nem maradt fenn azonban egy sem a gyűjtemény festményanyagából.

Nagy Elek gyűjteménytárából fennmaradtak azonban a centenáriumi kiállításra készült térképek (ezeket ma a MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára őrzi), ahogy a grafikonok és diagramok egy jelentős csoportja, a város egykori pecsétnyomói és pecsétjei, amelyek jelenleg a múzeum helytörténeti gyűjteményében találhatók. Fennmaradtak továbbá Keipert László (1881–1954) és Z. Szalay Pál (1891–1975) festőművészeknek Nyíregyháza egykori polgármestereiről készült portréi.

Bár az eredeti anyag egy része az idők során nagy valószínűséggel szétszóródott, a gyűjteménykezelők és városatyák munkájának eredménye még ma is nyomon követhető a múzeumok és levéltárak anyagaiban. Ez a törekvés nem csupán a tárgyi örökség megóvásáról szól, hanem a közösség önazonosságának és történelmi tudatának fenntartásáról is, amely a jövő generációk számára is iránymutatást jelenthet.

Irodalom

DIENES 1985.

Dienes Ö. István: A nyíregyházi városi múzeum alakulásáról. *SzSzSzle* XX: 3. 1985. 44–51.

MARGÓCSY 2006.

Margócsy József: Nyíregyháza város térképészete (Nagy Elek, 1879–1953). *Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv* 17. 2006. 191–199.

NAGY 1931.

Nagy Elek: Nyíregyháza fejlődése. In: Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei. Magyar városok monográfiája VIII. Szerk. Hunek Emil. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest 1931. 39–67.

NÉMETH 1968.

Németh Péter: Dr. Saáry Sándor és a nyíregyházi „városi múzeum”. *SzSzSzle* III: 3. 1968. 56–60.

SZOHOR 1924.

Nyíregyháza az örökváltság századik évében. Szerk. Szohor Pál. Jóba Elek, Nyíregyháza 1924.

MADÁR Ximena

Jósa András Múzeum
H-4401 Nyíregyháza Pf.57
e-mail: ximenamad@gmail.com

²⁴ Jósa András Múzeum Iparművészeti gyűjtemény (továbbiakban: JAM IpGy) ltsz.: 57.16.2.

²⁵ Jósa András Múzeum Néprajzi gyűjtemény (továbbiakban: JAM NGy) ltsz.: 56.49.9.

²⁶ JAM IpGy ltsz.: 63.15.1.

The 1924 Centennial Exhibition of Nyíregyháza and the Creation of the City Collection

Nyíregyháza organized a large-scale series of celebrations in 1924 to mark the 100th anniversary of the redemption, one of the highlights of which was the city's cultural history exhibition. In preparation for the exhibition, a significant collection of objects and documentation was initiated in the city under the direction of Elek Nagy, the city's chief engineer. The collaboration of the local community, institutions and private collectors – especially Dr. Sándor Saáry, the former medical officer of Nyíregyháza – resulted in a valuable collection that was able to adequately represent the city's 19th and 20th century history and at the same time laid the foundations for the city museum, or in other words, a local collection repository. The latter had been continuously expanding over the years. In the second half of the 1920s, the Saáry collection, which had been bequeathed to the city in his will, merged into this material, and then in 1950, after surviving World War II, the material was transferred to the care of the András Jósa Museum.

Ximena MADÁR

Jósa András Museum
H-4401 Nyíregyháza Pf.57
e-mail: ximenamad@gmail.com

